

Pojem „životní svět“ – struktury životního světa alkoholiků

Kristýna Rozsivalová

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kristýna ROZSÍVALOVÁ**
Osobní číslo: **H108257**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Pojem "životní svět" a jeho možnosti v sociální pedagogice**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na zkoumání pojmu "životní svět" ve vztahu k vybrané sociální skupině,
- na výzkum vzorců každodenního obvyklého chování u této skupiny,
- na možnost uplatnění výsledků výzkumu v sociální pedagogice.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Bakošová, Z. Sociální pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: FFUK, 2005.

Berger, P. Sociální konstrukce reality. Brno: Centrum pro studium demografie a kultury.

Habermas, J. Strukturální přeměna veřejnosti. Praha: Filosofia, 2000. Švaříček, R.

Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, 2007.

Husserl, E. Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii. Praha:

OIKOYMENH, 2004–2006.

Husserl, E. Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie. Praha: Academia, 1996.

Kaufmann, J-C. Chápající rozhovor. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.

Nohejl, M. Lebenswelt a každodennost v sociologii Alfreda Schütze. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.

Schütz, A. The Structures of the Life-World.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Michal Vavřík

Katedra společenských věd

Datum začání bakalářské práce:

16. března 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 16. března 2012

prof. PhDr. Pavel Múhlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

L.S.

doc. PhDr. Eduard Radvan, CSc.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na toji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tišňovaná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

KRISTÝNA ROZSÍVALOVÁ
Jméno, příjmení studenta

V Brně 23. 4. 2013

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejněním závěrečných prací:

1) Učební díla nepřijímá se zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, a kterých proběhla obhajoba, včetně monografií opořením a sjevyku obhajobu prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje Ústav pro zveřejnění vědeckých a odborných prací vysoké školy.

2) Účinnosti, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odbornými odbornými k obhajobě musí být sč. nejméně pět pracovních dnů před předáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě výkonu učební příslužnosti učením školy nebo učením učitelů, a může pracovním způsobem, kde se má konat obhajoba práce. Každý z nich se zveřejnění práce pořízené na své příslušné ústav, ústav nebo rozpracování.

3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

3) Na práva autorského také vztahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, včetně učitelů za účelem přechodu nebo nepřechodu bezodplatně nebo s omezeným příspěvkem, k využití nebo k vlastní potřebě díla vytvořením učitelů nebo učitelskou za účelem učebních nebo studijních potřebností vyučujících a jako právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v § 12 odst. 4) Školní dílo může také být dílo učitelů nebo učitelů, kteří na vytvoření díla vynaložili, a to podle obvyklých podmínek, a to podle obvyklých podmínek, a to podle obvyklých podmínek, a to podle obvyklých podmínek.

2) Může-li zveřejnění díla, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému členovi, není-li to v rozporu s oprávněným způsobem školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla a učitelé jim dočasné nebo dočasné s tímto dílem či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle obvyklých podmínek až do jejich skutečné výše; přitom se vztahuje i když učitelé dočasného školou nebo školským či vzdělávacím zařízením s tímto školním dílem podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá výzkumem žitého světa alkoholiků. Nehodnotí správnost či špatnost počínání lidí s abúzem alkoholu, pouze přibližuje jejich chování v provázání na jejich každodenní žitou realitu. Práce zasazuje počínání a život alkoholiků do jejich každodenního prostředí a zaměřuje se na jejich subjektivní vnímání světa a na vztahy, v nichž alkoholici žijí.

Praktická část je věnována výzkumu každodenního světa lidí se závislostí na alkoholu, rozpracování konkrétních složek životního světa, analýze vztahů a zhodnocení přínosu výzkumu.

Klíčová slova: alkohol, alkoholik, životní svět, každodennost, každodenní realita, závislost, vztahy.

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the research of the Life-World of alcoholics. It does not judge the right or wrong in behavior of habitual drinkers, it only looks closely at their acting linked to their everyday lived reality. The thesis puts behavior and life of alcoholics together with their everyday real life and it focuses on their subjective perception of the world and on the relationships that the alcoholics live in.

The practical part is dedicated to the research of the everyday Life-World of habitual drinkers. It also works up the specific parts of the living reality, analysis the relationships and weights the benefits of the research.

Keywords: alcohol, alcoholic, Life-World, everydayness, everyday reality, addiction, relationships.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Pojem životní svět – struktury životního světa alkoholiků“ zpracovala samostatně a použila pouze literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Také prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala svému vedoucímu práce Mgr. Michalu Vavříkovi, Ph.D., za jeho čas a přínosné rady a podněty při mém zpracování práce, za laskavý a klidný přístup a celkově za příjemné vedení práce.

Děkuji také své rodině a přátelům za velkou a vytrvalou morální podporu.

Dále děkuji terapeutům a vedení organizace Centra pro léčbu závislosti na alkoholu o. s. Lotos Brno za velmi vřelé a přátelské přijetí a vytvoření klidné atmosféry pro realizování rozhovorů, a děkuji dobré přítelkyni za zprostředkování tohoto kontaktu, který byl pro mou práci zásadní.

V neposlední řadě mnohokrát děkuji klientům o. s. Lotos Brno za přátelské přijetí a poskytnutí rozhovorů pro mou práci.

A pak také všem, kteří na mě mysleli a přáli mi štěstí.

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 STRUČNÉ PŘIBLÍŽENÍ PŘEDMĚTU VÝZKUMU .ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED	
2 STANOVENÍ TEORETICKÉHO RÁMCE: FENOMENOLOGIE A ŽIVOTNÍ SVĚT	12
2.1 EDMUND HUSSERL	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED. 12
2.1.1. PRVOTNÍ ZPRACOVÁNÍ PROBLÉMU LEBENSWELT	12
2.1.2. Tělo jako nulový bod orientace.....	13
2.1.3. Intersubjektivita Husserlovýma očima.....	13
2.2 ALFRED SCHÜTZ.....	15
2.2.1 Interpretace světa okolo.....	15
2.2.2 Svět každodennosti.....	15
2.2.3 Řeč, komunikace, tělesnost.....	17
3 PROVÁZÁNÍ TÉMATU S OBOREM SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY.....	18
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	19
4 ŽIVOTNÍ SVĚT ALKOHOLIKAERROR! BOOKMARK NOT DEFINED	20
4.1 CÍL PRÁCE.....	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED. 20
4.2 METODOLOGIE.....	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED. 21
5 OBČANSKÉ SDRUŽENÍ O. S. LOTOS, BRNOERROR! BOOKMARK NOT DEFINED	22
5.1 STRUKTUROVÁNÍ ROZHOVORŮ	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED. 22
6 ŽITÝ SVĚT.....	25
6.1 SÍŤ VZTAHŮ A VZDÁLENOSTI VE VZTAZÍCH. ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	25
6.1.1 Vztahový kruh.....	25
6.1.2. Přátelství.....	26
6.1.3 Rodina.....	26
6.1.4 Dílčí závěr.....	28
6.2 VŠEDNÍ KAŽDODENNÍ SVĚT.....	30
6.2.1 Typický den člověka se závislostí na alkoholu.....	30
6.2.2 Instituce.....	31
6.2.3 Dílčí závěr.....	32
6.3 SUBJEKTIVNÍ POCITY A VZTAŽENOST K ŽITÉMU SVĚTU.....	34
6.3.1 Důvody k napití.....	34
6.3.2 Pozitivní pocity v abstinenci.....	35
6.3.3 Dílčí závěr.....	35
6.4 SUBJEKTIVNÍ SVĚTY.....	37

6.4.1 Svět snů a fantazie.....	36
6.4.2 Subjektivní náhled na svět.....	38
6.4.3 Dílčí závěr.....	39
ZÁVĚR	40
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	42
SEZNAM POUŽITÝCH ODKAZŮ NA WEBOVÉ STRÁNKY	43
SEZNAM OBRÁZKŮ	44

ÚVOD

Téma své bakalářské práce jsem si vybrala na základě rodinných zkušeností a díky tomu, že mě problematika abúzu alkoholu dlouhodobě zajímá, a přestože výzkumů na toto téma bylo již provedeno mnoho, zaujalo mne propojení dané problematiky s fenomenologickým pojmem „životní svět“ (Schütz, 1974).

Ve své práci se zabývám tím, jak může každodenní žitý svět ovlivňovat jedincovo chování, a snažím se pochopit strukturu vztahů, institucí a motivů, jež formují osobnost člověka s abúzem alkoholu.

Bakalářská práce má dvě základní části. V teoretické části rozpracovávám pojem „životní svět“ a každodenní realitu, zkoumané Edmundem Husserlem a Alfredem Schützem. V praktické části se zabývám analýzou a zpracováním rozhovorů, vyhledáním společných témat ve výpovědích mých respondentů, a stanovením závěrů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 STRUČNÉ PŘIBLÍŽENÍ PŘEDMĚTU VÝZKUMU

Pití alkoholu je oblíbenou kratochvílí průměrného Čecha. Česká společnost, díky svému liberálnímu postoji ke konzumaci alkoholických nápojů, se dá charakterizovat jako alkoholická subkultura¹. Ve většině domácností jsou přítomny zásoby alkoholu, pití těchto nápojů má společenský význam, na návštěvě se hostům často vedle kávy nabízí „něco ostřejšího“, lidé si po práci nebo po sportu rádi zajdou „na skleničku“ či „na jedno“, aby se uvolnili a popovídali si.

Česká společnost je tradičně tolerantní jak vůči pravidelnému pití alkoholických nápojů, tak vůči excesivnímu pití. Normy tolerance dospělých pak utvářejí postoje dětí a mladistvých k alkoholu. Ti v důsledku toho velmi brzy přijímají pití jako běžnou a schvalovanou součást sociálních kontaktů a téměř povinnou součást různých oslav a zábav.

Výsledky šetření výskytu sociálních a zdravotních problémů přímo souvisejících s alkoholem naznačují, že alkohol nepříznivě ovlivňuje oblast mezilidských vztahů v nejbližším okolí, také osobní a rodinný život a finance části obyvatelstva. V odborné literatuře

se setkáváme s doporučením lékařských odborníků, kteří nepovažují za vhodné doporučovat pacientům „mírnou“ konzumaci alkoholu. Například Chic (Chic, 1998 in Csémy, Sovinová, 2003) uvádí, že: „Zavádění mírného pití do života abstinentů je spojeno s nepředvídatelnými riziky ztráty kontroly, s možností jejich sociální a zdravotní dezintegrace.“

Zmírnění negativního dopadu nadměrného užívání alkoholu se stává důležitým úkolem nejen pro veřejné zdravotnictví, ale také pro celou společnost.

¹ Miššík, T. *Alkoholik v rodině*. 1.vyd. Bratislava: Ústav zdravotnej výchovy, 1986.

2 STANOVENÍ TEORETICKÉHO RÁMCE: FENOMENOLOGIE A ŽIVOTNÍ SVĚT

2.1 Edmund Husserl

Interpreti Husserlova díla obvykle kladou pojem Lebenswelt do pozdní fáze jeho myšlení. Pro vyjádření zkušenosti světa používal Husserl různá označení – Umwelt (prostředí), Alltagswelt (každodennost) nebo Erfahrungswelt (svět zkušenosti) v závislosti na kontextu, ale také na období, ve kterém s problémem světa pracoval.

Vůbec poprvé je u Husserla pojem světa jakožto Lebenswelt použitý v dodatku k Ideen II z let 1916/17. Termín Lebenswelt je zde světem intuice stojícím v protikladu k objektivnímu světu přírodních věd.

2.1.1 Prvotní zpracování problému Lebenswelt

V Ideen I, které shrnují nejranější výsledky fenomenologického bádání, hovoří Edmund Husserl o tom, že svět jakožto fenomén, jev a skutečnost, se člověku ukazují pouze na poli vědomí. Vědomí jako projev vztaženosti ke světu je vždy něčím vyplněno. Neexistuje nic jako prázdné vědomí. Protože svět nejsem schopen zachytit jinak než v reflexi, mám sklon ho považovat za pravdivý pouze v takové podobě, jak je mnou vnímán. Vždy vystupuje v prožitku a nemohu ho vidět tak, jak je sám o sobě. Proto, abychom poznali svět, je nutné nejdříve pochopit způsob prožitku věcí. Husserl (in Nohejl, 2001) tento rys nazýval intencionalita (vztaženost). Abstrakce, teorie, jakož i vnitřní přání a preference, neuvědomovaně ovládají naše vědomí a prostupují zkušenostními soudy.

Husserlovi byla vytykána přílišná fenomenologická redukce, jež izoluje subjekt na půdě vědomí, a přirozený pojem světa je zde tematizován jen jako zbytkový fenomén, který prošel sítím intencionální reflexe. Redukce má pouze odhalit podstatu, to, co svět pro nás znamená, jaký je ve své skutečnosti, jak se nám ukazuje, co nám sděluje a jakým způsobem na něj reagujeme. „Fenomenologická redukce tedy neničí svět, jen jej otevírá v podobě, která je člověku v původním významu srozumitelná.“ (Nohejl, 2001)

2.1.2 Tělo jako nulový bod orientace

V *Idden 2* popisuje Husserl tělesnost jako to, co drží subjekt u světa a podmiňuje jeho osobní přítomnost ve světě, a co také umožňuje poznat druhého člověka skrze tuto tělesnost. Být tělem znamená jednak být neustále v sobě, být svým pánem, a jednak počítat s tělem jako s „přirozenou zátěží“ všeho svého jednání. Od vědomí, že jsem „ve svém těle“, se odvíjí všechno vnímání okolního světa. Tělo jako základní bod orientace slouží jako ukazatel všech okolních věcí a jevů, neboť vše se odvíjí od momentální pozice těla ve světě. Husserl tedy popisuje tělo jako nulový bod orientace a vzhledem ke všem ostatním věcem má výlučné postavení. Kamkoliv se tělo pohne, pohne se spolu s mým tělem i vztahný bod mého vnímání. Tento nulový bod znamená nejen místo, kde se mé tělo v současnosti nachází, ale nese v sobě také možnost toto místo změnit. Prostor, v němž se pohybují, je tedy vždy prostorem orientovaným.

Tělo je tedy pro Husserla souvztažnost pohybů, aktivit a vztahů; je to také souhrn chtění a schopností, zahrnuje též zvyky a dovednosti, nutnosti a potřeby. Skrze dotyk je mi umožněno setkat se jak se sebou samým, tak s jinými lidmi. Díky uvědomění si důležitosti tělesnosti je nedílnou součástí problému *Lebenswelt* aspekt sdílenosti světa s druhými.

2.1.3 Intersubjektivita Husserlovými očima

Prožívaný každodenní svět není světem privátním, světem pro mě, ale je světem sdíleným a zakoušeným s druhými. Ve svém pozdějším díle se Husserl snaží o fenomenologické ohraničení oblasti „toho, co je mi vlastní“ v protikladu k „bytí a životu všech druhých“ (Bernet in Úvod do myšlení Edmunda Husserla, 2004). Podle Husserla druhé já svým konstituovaným smyslem poukazuje na mé vlastní já, neboli „...je zrcadlením mne samotného“ (Husserl in Nohejl, 2001). Tím tedy druhé alter ego nevnímám jako něco, co je úplně nezávislé, ale vnímám jej jako odraz něčeho, co je mi vlastní. Například při kontaktu s jiným člověkem vidím jeho tělo jako podobné mému, při komunikaci si můžu uvědomovat, že on na mě pohlíží podobně, jako pohlížím já na něho, že nám jsou dány stejné smyslové hodnotící prostředky. (Nohejl, 2001)

V intersubjektivním světě je také důležitým jevem vcit'ování se do druhého. Podle Husserlové koncepce ovšem nejde o vcit'ování se do druhého člověka v romantickém smyslu (nejde o žádné empatické porozumění, či ‚splynutí duší‘), spíše druhého chápu

z jeho pozice, z místa, ve kterém se ve světě nachází. Význam vcítění v intersubjektivní realitě tedy znamená uvědomění si společných znaků, které spojují mé ego s alter egem. Tímto získaným poznatkem tedy docházím k rozpoznání, že tak, jako já zakouším jiné, tak i oni se navzájem zakoušejí jako jiní a tím způsobem zakoušejí i mne. Společenství lidí je tedy společným prostorem, kde dochází ke vzájemnému vcit'ování. V Ideje II se k tomu Husserl vyjadřuje: „K pojetí člověka (v duchovním smyslu) docházím ve vztahu k sobě samému na základě pochopení jiných, totiž pokud je nechápu pouze jako centra pro ostatní okolí, nýbrž také pro mé tělo, jež je pro ně objektem okolí. Právě tím jim rozumím jako někomu, kdo mne chápe, podobně jako chápu já je, chápe mne tedy jako *člověka sociálního*, jako rozumějící jednotu ducha a těla... Chápající představa, kterou o mně jiní mají či mohou mít, mi slouží k tomu, abych sebe pojal jako sociální bytost...“ (Ideje II, str. 124) Tímto způsobem se vytváří mezi mnou a druhými pocit sounáležitosti, který stojí na počátku každého společenství a vztahu.

Lebenswelt, odhalený transcendentální redukcí, je nejpůvodnějším světem, světem každodenní zkušenosti, je světem, jehož zákonitosti platí univerzálně pro každého.

2.2 Alfred Schütz

Názory několika autorů na pojem „životní svět“ (Schütz, 1974), u samotného Schütze nevyjasněný a neustálený, shrnul v knize *Lebenswelt a každodennost v sociologii Alfreda Schütze* Marek Nohejl (2001).

Pojem *Lebenswelt*, chápán ve své úplnosti jako přírodní a sociální svět, tvoří oblast, a zároveň stanovuje limity našeho jednání. Alfred Schütz jej chápe jako jednotu dílčích světů: světa každodennosti, světa snů, fantazijních světů a světa vědy.

2.2.1 Interpretace světa okolo

Je nutné pochopit svět, který tvoří naši realitu, abychom poznali, jak se v něm pohybovat a jak v něm jednat. A také, jak tento svět tvoří zpětně limity pro naše jednání. Poznávání okolního světa je zprostředkováváno také ostatními lidmi, kteří se pohybují v mém okolí a tvoří si vlastní zkušenosti s daným světem. Zkušenosti se světem se postupně vrství jedna na druhou, až vytvoří více či méně komplexní struktury sloužící k interpretaci jevů, s nimiž se setkáváme, a tato „zásoba příručního vědění“ (stock of knowledge at hand, Wissensvorrat in Nohejl, 2001) je prakticky neustále pozměňována a doplňována.

2.2.2 Svět každodennosti

Svět každodennosti vyzvedává Schütz jako svrchovanou realitu. Je podle něj světem fyzických objektů, světem pohybů, plánování, jednání a překonávání problémů. V tomto světě dominuje myšlení a je to typicky lidský svět a všechny ostatní verze světa (svět vědy, svět snění, atd.) jsou jen jeho modifikacemi.

A právě takový svět chci zkoumat u svých respondentů, zajímá mě, z jakých struktur je utvořen jejich okolní prostor, jací lidé tvoří vztahovou strukturu jejich světa, v jakých institucích se lidé potýkající se s problémem závislosti na alkoholu pohybují; jaké důvody je vedou k tomu, že pijí. Chci přijít na to, jestli životní příběhy mých respondentů se závislostí na alkoholu vykazují nějaké podobnosti, jak vnitřní, tak vnější. Všechny uvedené definice závislosti na alkoholu se koncentrují na alkoholika jako na individuum, čímž odhlíží od jeho „životního světa“. Pokud chceme takovým lidem pomoci, domnívám se, že

je nezbytné, abychom porozuměli světu, jak jej subjektivně vnímají jeho aktéři, a z dimenzí, jež před námi vyvstanou, následně vycházeli při nalézání vhodného způsobu zacházení a pomoci.

Schütz uvádí čtyři hlavní důvody, proč je svět každodennosti svrchovanou realitou:

- 1) V tomto světě jsme neustále fyzicky přítomni (i ve spánku a snění)
- 2) Objekty tohoto světa omezují náš pohyb a možnosti našeho jednání
- 3) Tento svět můžeme měnit svou fyzickou činností
- 4) V rámci tohoto světa se setkáváme s ostatními subjekty a komunikujeme s nimi

Přirozený svět jako svět, jenž je intersubjektivně sdílen s druhými, má pro nás partikulární význam. Je to svět, v němž myslíme, jednáme, v němž žijeme, a bez něhož naše existence není možná. Přestože každodenní realita tvoří apriori společný základ lidského jednání, každý subjekt je díky jedinečnosti své identity do tohoto prostředí zasazen neopakovatelným způsobem.

Jako samozřejmé a automaticky předpokládané je v přirozeném postoji ke světu podle Schütze očekáváno a přijímáno následující:

- a) Tělesná existence jiných lidí
- b) „Vybavenost“ těchto těl vědomím podobným mému
- c) Věcem ve světě připisují stejný význam, jaký mu připisují ostatní lidé (intersubjektivita)
- d) Možnost vstoupit s druhými lidmi do vzájemného vztahu a navzájem se ovlivňovat
- e) Na předchozím předpokladu založená možnost se s druhými dorozumět
- f) Učleněný sociální a kulturní svět je dán historicky jako vztahový rámeček – jako svět přirozený
- g) A konečně situace, ve kterých se jako účastník sociálního dění vyskytují, jsou mnou spolutvořeny (Schütz in Nohejl, 2001)

Z výše uvedeného vyplývá, že jsou to nejen fyzikální předměty, ale především sféra sociálního jednání, co utváří každodenně žitý ‚svět života‘ (Lebenswelt). Lebenswelt je jednotou světů přírody, sociálního jednání a kultury. Tento svět jaksí přirozeně neustále vykládáme, stavějíce na předchozích zkušenostech ze sociálního jednání.

2.2.3 Řeč, komunikace, tělesnost

Komunikace zastupuje v intersubjektivních vztazích přední místo. Počíná záměrem, jenž je orientován na budoucnost, a končí odpovědí, jež je reakcí na minulý podnět. Podle Schütze má řeč, jakožto znakový systém, intersubjektivní platnost, bez níž je nemyslitelný. Komunikace je médium, které nám umožňuje zakoušet ne pouze stejnou časoprostorovou jednotu účastníků, ale může se také odehrávat mimo tuto stejnou jednotu; příkladem může být například dopis.

V komunikaci tváří v tvář hraje významnou roli tělo (Leib) a jeho situovanost v bezprostředním okolí - Umwelt (Schütz in Nohejl, str. 74). Konstitutivním znakem prožívané každodennosti je, že člověk díky svým smyslům vnímá pouze své nejbližší prostorové okolí. Díky svému tělu je člověk definitivně ‚umístěn‘ do světa, a z této perspektivy, jež je nulovou souřadnicí pro jakékoliv další jednání, nelze uniknout. Tělo nám také umožňuje prostřednictvím pohybování s předměty si svět určitým způsobem přetvářet – toto uzpůsobování si okolí prostřednictvím manipulování s věcmi je základní charakteristikou každodenního jednání, jehož dominantou je *práce*. Schütz v této souvislosti zmiňuje Meadův pojem ‚manipulatory area‘ jako ten výsek světa, jehož strukturu lze prostřednictvím práce ovlivňovat, a odlišuje od něj zbytkovou oblast světa, jakožto sféru mimo náš dosah (Schütz in Nohejl, 2001). Prostorovou blízkost ovšem nelze zaměňovat s blízkostí sociální, stejně jako prostorovou anonymitu s anonymitou sociální.

Podle Schütze lze sociální prostor členit na zóny aktuální a potenciální dosažitelnosti. V zóně aktuální dosažitelnosti leží vše, čeho mohu prostřednictvím svého těla dosáhnout, a zónu potenciální dosažitelnosti mohu zaktualizovat tím, že se k ní přiblížím.

3 PROVÁZÁNÍ TÉMATU S OBOREM SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY

O alkoholismu toho bylo napsáno hodně. Bylo provedeno množství výzkumů a věřím, že další výzkumy v současnosti probíhají.

Alkoholismus a lidé trpící závislostí na alkoholu jsou dle mého přesvědčení výrazným subjektem v poli možného působení sociální pedagogiky. Bezpochyby jsou to lidé, jež potřebují pomoc odborných pracovníků při zvládnání své závislosti a při následném navrácení do „normálního života“ – do života bez závislosti.

V této práci jsem se pokusila přinést nový pohled na alkoholiky a jejich chování. Literatura zabývající se zkoumáním závislosti na alkoholu, kterou jsem si prošla, hovoří převážně o motivech chování alkoholiků, o nich jako individuích, o popisování fází závislosti, ale odhlíží od jejich žitého světa, od reality, ve které se pohybují.

Mým cílem bylo popsat běžnou každodenní realitu respondentů závislých na alkoholu, zjistit, v jakých institucích se pohybují, s jakými vztahy jsou provázáni a jak je tyto vztahy mohou ovlivňovat a ovlivňují. Myslím, že abych jako sociální pedagog dobře pochopila motivy chování určité skupiny lidí, je nezbytné proniknout do jejich žitého každodenního světa, zjistit, v jakých vztazích žijí a jací lidé je obklopují. Domnívám se, že v tomto směru by mohl být můj výzkum pro oblast sociální pedagogiky přínosný, protože se pokouší nahlédnout na alkoholiky z trochu jiného úhlu pohledu, komplexněji než prostý výzkum zabývající se pouze samotnou závislostí na alkoholu.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 ŽIVOTNÍ SVĚT ALKOHOLIKA

4.1 Cíl práce

Proti obecné představě rozšířené dle mého názoru hlavně v myslích laické veřejnosti, že alkoholikem se člověk stává dobrovolně a za toto problémové chování je zodpovědný pouze on sám a nikdo a nic jiného, jsem se pokusila postavit koncepci, která alkoholismus a závislostní chování z něj plynoucí nastiňuje ve světle, v němž hraje nezastupitelnou úlohu vliv prostředí a okolních vztahů. Touto prací jsem se pokusila přispět k vytvoření nového možného náhledu na osoby trpící abúzem alkoholu. Domnívám se, že takový přístup může být na poli sociální pedagogiky užitečný jak pro samotné abuzéry, tak pro osoby s nimi pracující.

Ve své práci se zabývám hlavně těmito otázkami:

1. Jak vypadá typický den člověka se závislostí na alkoholu?
2. Ovlivnění prostředím
3. S jakými lidmi se alkoholici setkávají? Jaký přístup od ostatních lidí k nim samotným nejčastěji zakoušejí?
4. Jak vypadá jejich vztahová mapa, jací lidé (a v jaké „vzdálenosti“ k nim) jsou v jejich okolí?
5. Jak vypadá svět okolo nich, co si o něm myslí sami abuzéři a jaké jsou instituce, v nichž se pohybují?

K závěrům ve své práci jsem dospěla zejména na základě provedení analýzy rozhovorů se šesti klienty z Doléčovacího centra pro závislost na alkoholu sdružení o. s. Lotos, Brno. ²

² Jelikož jsem prováděla rozhovory ve dvou mužských bytech (chráněné bydlení) a neměla jsem možnost dostat se ke klientkám centra Lotos, zaměřuji se z tohoto důvodu ve své práci na alkoholiky mužského pohlaví.

Při analyzování rozhovorů jsem se opírala také o odborné texty a myšlenky Edmunda Husserla a Alfreda Schütze.

Budu analyzovat tato témata, která jsem během provádění rozhovorů našla jako společná u svých respondentů:

1. Síť vztahů a vzdálenosti ve vztazích
2. Všední svět, ve kterém se pohybují
3. Jejich subjektivní pocity
4. Subjektivní světy, které si respondenti vytvářejí

4.2 Metodologie

Ve své bakalářské práci jsem použila polostrukturovaný rozhovor, v němž byly otázky předem dány, ale rozhodla jsem se ponechat respondentům nadto jistou volnost, kdyby chtěli odbočit k něčemu, co je podle nich důležité a dané téma se nenachází v mých otázkách. Tato metoda se mi osvědčila, neboť respondenti čas od času odbočili a zmínili také nějaké informace navíc. Data jsem zaznamenávala pomocí diktafonu, poté jsem je převedla do textové podoby a sestavila z nich významové jednotky. Observační jednotkou je „alkoholik“ a analytickou jednotkou jeho svět. Tyto dvě jednotky jsem spojila indukcí a provedla nasycení kategorií vyvozených z literatury. Pro výběr zkoumaných jednotek jsem použila účelový výběr.

5 OBČANSKÉ SDRUŽENÍ O. S. LOTOS, BRNO

Občanské sdružení o. s. Lotos, Brno je nezávislá nezisková organizace, která poskytuje sociální služby ve městě Brně klientům se závislostí na alkoholu z celé ČR.

Posláním centra služeb sociální prevence Občanského sdružení Lotos Brno je pomáhat osobám se závislostí na alkoholu nebo osobám ohroženým sociální exkluzí řešit aktuální problémy v oblasti pracovní, bytové a dluhové.

Cílem o. s. Lotos Brno je umožnit osobám se závislostí na alkoholu, které se vlivem svého onemocnění ocitly v nepříznivé sociální situaci, postupně obnovovat své původní dovednosti a kontakty a zapojit se zpět do společnosti. (http://lotos-brno.cz/?page_id=18)

5.1 Strukturování rozhovorů

Rozhovory jsem strukturovala následně:

- Dovedl byste mi říct, jaký je pro vás smysl života?
- Představte si, že byste psal paměti. O čem byste popsal nejvíce stránek?
- Co pro vás bylo na pití alkoholu zajímavé?
- Jaké jste měl důvody?
- Měnily se nějak vaše důvody během let?
- Jak jste se cítil při pití alkoholu?
- Jak se cítíte v období abstinence?
- Kolik času jste věnoval pití alkoholu v poslední době?
- Měl jste rád při pití společnost, nebo jste si dal něco raději sám?
- Jaké nápoje jste při pití preferoval?
- Můžete mi, prosím, stručně popsat váš běžný (typický) den?
- Měl jste během dne výrazně špatné nebo naopak dobré pocity, když jste byl nějak ovlivněn alkoholem?
- Jací jsou lidé, s kterými se typicky setkáváte?
- Jací jsou vaši přátelé?
- Hodnotí vás nějak?

- Jací jsou lidé, kteří o vás pečují (pokud je v centru pro léčbu závislosti) – lékaři, sestry, odborný personál?
- Povídají si s vámi, mají pochopení?
- Projevují zájem...?
- Každý člověk žije v institucích, jaké jsou instituce, které běžně navštěvujete?
- Jací jsou tam lidé, jak je vnímáte, jak vnímají oni vás?
- Způsobil vám alkohol nějaké problémy – zdravotní nebo vztahové?
- Ovlivňuje vaše vztahy nějak alkohol?
- Je vaše životní mapa plná spíše příjemných, pozitivních zážitků, nebo neutrálních, nebo spíše negativních?
- Měl jste někdy delší dobu výrazně pozitivní nebo naopak výrazně negativní období?
- Jakou roli v něm hrál alkohol?
- Když si vezmete nějaké vaše důležité životní okamžiky, prožíval jste je silně? (silná reakce) Nebo třeba spíše s klidem, tak trochu nezúčastněně?
- Jakým místem je pro vás svět?
- Je místem, které máte rád, kde se rád pohybujete?
- Kdybyste měl jmenovat svoje nejoblíbenější místo, které by to bylo?
- Můžete prosím zkusit popsat nějakou příjemnou situaci, kterou jste v poslední době prožil?
- Řekl byste o sobě, že se dokážete dobře vcítit do druhých lidí?
- A vzpomenete si na někoho, kdo se dovede dobře vcítit do vás?
- Když se vrátíme k pamětem, je někdo, komu byste své paměti chtěl věnovat?
- A komu byste věnoval čestnou kapitolu, kdo ve vašich pamětech nesmí chybět?
- Řekl byste, že lidé, se kterými se setkáváte a chováte k nim nějakou blízkost, s vámi jednájí způsobem, jakým si přejete?
- Vybral byste si raději nějaký adrenalinový sportovní zážitek, nebo spíše klidnou procházku přírodou?
- Když byste se zamyslel nad svými zálibami, patřilo by mezi ně povídání si s lidmi?
- Máte ve svém okruhu známých někoho, na koho se můžete vždy obrátit, kdo vám pomůže?

Při rozhovorech jsem kladla také množství doplňujících otázek, které mě průběžně spontánně napadaly.

6 ŽITÝ SVĚT

Při sestavování otázek jsem se snažila vycházet z kategorií, jež přede mnou vyvstaly zpracováním teoretické části mé bakalářské práce. Soustředila jsem se především na každodenní žitý svět a na vztahy, jež se v tomto světě mých respondentů nacházejí. Ptala jsem se také na základní osobní údaje, abych získala představu, jaký člověk se přede mnou nachází, jak dlouho se potýká se závislostí, a také jsem se snažila „číst mezi řádky“, protože klienti centra o. s. Lotos, Brno někdy nechtěli přímo odpovídat, anebo se snažili odpověď lehce „uhladit“, aby pro ně nevyzněla příliš negativně.

6.1 Síť vztahů a vzdálenosti ve vztazích

Podle Alfreda Schütze je přirozenou a neodstranitelnou součástí každodenního světa existence jiných lidí. Každý máme ve svém životě vytvořenou širší či užší sociální síť, protože bez této sítě se nám těžko existuje, dá se říci, že je to takřka nemožné. Je to jedna z primárních věcí v životě každého člověka, a pokud o větší část této sítě přijdeme, znatelně se to odrazí v našem každodenním prožívání.

Mí respondenti si všichni až na jednu výjimku prošli manželstvím. Manželský svazek byl v životě všech důležitá etapa, něco, o čem hovořili zamyšleně a s rozvahou. Všichni o manželství přišli v důsledku abúzu alkoholu, a byla patrná hořkost a lítost v jejich vyprávění, když mi popisovali, jak probíhalo „odtrhnutí“ rodiny od jejich osoby. Zajímavým zjištěním se pro mne stalo, že žádný z respondentů nezažil rozvinutou závislost na alkoholu v rodině, u rodičů, ani nikde jinde. Důvody, jež je vedly k pití, budu potom dále rozebírat.

6.1.1 Vztahový kruh

Na začátku každého rozhovoru jsem požádala klienty o. s. Lotos Brno, aby mi do vztahového kruhu zakreslili svou aktuální síť vztahů a vzdáleností v těchto vztazích. Vzhledem k tomu, že jsem odhadla počáteční nedůvěru respondentů k mému výzkumu a zodpovídání mých otázek, zvolila jsem jednodušší verzi, protože většinou nebyli příliš ochotni mi něco kreslit do mapy, anebo nechápali, k čemu by to měli dělat.

„...No, tak já se s nikým nestýkám. Ten alkohol... vzalo mi to úplně všechno. Rodiče se ke mně obrátili zádama, manželka a dcera... no, o těch už jsem neslyšel hodně dlouho. Myslím, že ani neví, kde teď jsem. Vyšachovali mě z baráku... a vlastně si za to můžu sám, no. Je to moje vlastní blbost. Válel jsem se po parcích... nic mě nezajímalo.“ (Ondřej)

Toto je jeden odstavec z rozhovoru s Ondřejem. V Ondřejově vztahové mapě byli zakresleni pouze až na úplně vzdálených místech spoluobytelé chráněného bytu. To jsou jediní lidé, se kterými se stýká. Letitá zkušenost s alkoholem ho přivedla až k bezdomovectví a ztrátě veškerého majetku. Mluvil vyhasle a smutně, byla z něj patrná vyčerpanost životem a absence pozitivních emocí, jež se objevuje u lidí, kteří zažili extrémní zážitky.

6.1.2 Přátelství

Další vztahové mapy byly jen o něco zaplněnější. V kategorii „přátelé“ neměl nikdo ani jediný zápis, což je zřejmě pochopitelné. Všechna uvedená přátelství byla totiž vytvořena v době před nebo zároveň s rozvinutím závislosti a přátelé znali respondenta jako někoho, kdo se rád napije, tudíž jeho nová identita se neslučovala s dřívější formou kamarádství.

Právě přátelství je sférou, kde se lidé k sobě navzájem musejí chovat slušně a s úctou, a pokud tak nečiní, přátelské vztahy vlivem menší těsnosti vazeb než vztahy rodinné zanikají dříve. Pokud bylo přítomno vícero alkoholových excesů, přátelství se rozpadala jedno za druhým.

Ovlivnění přáteli se objevovalo ve všech případech v začátcích pití, kdy si klienti o. s. Lotos Brno ještě neměli se závislostí žádné zkušenosti a neuvědomovali si, kam časté konzumování povede.

6.1.3 Rodina

Další účastník výzkumu, Stanislav, hovoří o vztahu s manželkou:

„No, my jsme se poznali, když jsem se vrátil z vojny, a na první léčbě jsem byl ve 24 letech. Takže to bylo takové: No, něco není v pořádku, co kdybys šel? Tak jsem šel a od té doby jsem těch 16 let vůbec nepil. No ale v roce 2002 jsem se napil a zvrtilo se to šíleným

způsobem. Během čtyř měsíců jsem se dostal na internu, kde jsem měsíc ležel s tím, že umřu, bylo to špatné. Během těch čtyř měsíců mi manželka říkala, ať jdu k doktorovi, ale já jsem nešel... Býval jsem úspěšný, ale najednou jsem byl někdo, kdo támhle leží opilý, byla to hrůza, ony to samozřejmě těžce nesly... No a je to dodneška něco, co vlastně vůbec nemohou strávit, jak se to mohlo stát.

Jinak s manželkou byly hádky, ona chtěla, abych s tím něco udělal, a já pořád ne, a až jsem na tu léčbu šel, tak už to bylo tak špatné, že se ten vztah už neobnovil. Já jsem v průběhu léčby přijel na dovolenku domů, ale... už to nešlo. A to mě zlomilo ještě víc. Já jsem přišel z léčby, po měsíci jsem se napil, a to byla konečná. No a od roku 2010 do roku 2012 jsem čtyřikrát recidivoval. Až teď jsem se tak nějak sebral, přestal jsem i kouřit. To už mě vyburcovalo.“ (Stanislav)

Na tomto příkladu vidíme, že ani delší snaha manželky o změnu situace nevedla k úspěchu. O vytvoření náhledu na sebe a své chování vlivem intervence okolí zde nelze hovořit. A tento případ není ojedinělý.

Na toto téma jsme se s respondenty bavili celkem dlouho, zajímalo mě, jestli jejich nejbližší vztahy je dokážou pozitivně ovlivnit v tom, aby si uvědomili svou závislost. Z uvedených sdělení vyplynulo, že nikoliv. Možná je to dáno výchovou, kdy muži jsou tradičně vedeni k samostatnosti a nezávislosti nejen v rozhodování a nesnesou příliš, aby jim někdo říkal, co mají dělat, zvláště pokud jsou úspěšní a sebevědomí. Touto problematikou se zde nechci blíže zabývat, neboť by zřejmě vydala na samostatný výzkum.

Ve vztahové mapě v části „rodina“ se objevovaly nejčastěji vztahy s rodiči, se sourozenci. Tyto vztahy byly ve třech případech z šesti velmi blízké a pozitivní. Dobrý vztah s manželkou a dětmi nebyl uveden ani jednou. Respondenti hovořili o úplném odtržení od bývalé manželky a dětí, pouze jeden si s manželkou pravidelně volá. Muži také uváděli, že podpora rodiny je pro ně velmi důležitá a jsou rádi, že alespoň vztahy s pokrevními příbuznými jim zůstaly.

Respondent Jiří odpovídá na otázku, zda při něm jeho rodina stojí:

„Až nezdravě moc. Až je mi to líto. Že oni musí trpět, protože já jsem byl ochlasta. Že musí všechno dotovat, telefon, na nájem jsem si teď musel půjčit... Táta by dal za to úplně

všechno, i byt mi chtěl koupit, jen kdybych nechlastal. Pro rodiče to bylo i je hodně těžké. No a bojím se, aby dcera do toho nepadla.“ (Jiří)

K rodičům a sourozencům se respondenti upnuli především v době léčby a následné abstinence. V době probíhající závislosti popisovali několikadenní alkoholové tahy, kdy všechno ostatní, co nesouviselo s tím, „*jak si obstarat flašku*“ (Petr), včetně osobní hygieny, šlo stranou. V intersubjektivním světě vlivem rozvinuté závislosti na alkoholu nedocházelo k *vcitování se do druhého*. Tato schopnost je alkoholovým stavem značně narušena a nedochází k úplnému uvědomění si tělesné existence jiných lidí.

„Byl jsem na srazu anonymních alkoholiků, potkal jsem tam dokonce i nějaký známý... a oni si někteří lidi pamatují i moje jméno... a podali mi i ruku. (zasměje se) No ne, ale pro mě to je hodně. A do toho, když jsem tam byl, tak mi ještě volala babička. A tyhle věci jsem si myslel, že už jsou pro mě pasé. Takže se do té společnosti nějakým způsobem navracím.“ (Saša)

Saša je nejmladším z mých respondentů, ale díky brzkému začátku experimentování s drogami a alkoholem má za sebou ve svých devětatdvaceti letech bohatší závislostní „kariéru“ než ostatní. V rozhovoru uvedl, že pochází z úplné bezproblémové rodiny, ale chvíli hovořil o starším bratrovi, který o šest let dříve než on upadl do závislosti na alkoholu, ze které se dodnes opakovaně léčí. Je tedy otázkou, jak moc bezproblémová rodina byla, jestliže oba synové v brzkém věku naplno upadli do závislosti na alkoholu nebo drogách.

6.1.4 Dílčí závěr

Vztahy jsou vedle financí jednoznačně oblastí, která je závislostí na alkoholu nejvíce poničena. Co se týče rodiny, pak vztahy s manželkou a dětmi jsou ve všech případech zpřetrhány buď úplně, nebo téměř úplně. Pokud ještě žijí rodiče respondentů, v těchto případech své syny podporují emocionálně i finančně.

Ani v jednom z uvedených případů nedošlo k léčbě závislosti na přání nejbližšího okolí a manželky a dětí. Teprve až nukleární rodina s respondentem přerušila kontakty, respondent si uvědomil, že situace je vážnější, než čekal, a byl tímto donucen ji řešit.

Přátelství při léčbě závislosti na alkoholu je oblastí, která je pro respondenty v podstatě prázdná. Ze způsobu hovoru se nezdálo, že by o tuto síť vztahů v současnosti příliš stáli, daleko přednější je pro ně rodina, tedy vytvoření si stálého partnerského svazku a obnovení kontaktu s dětmi z předchozího manželství.

6.2 Všední každodenní svět

Jestliže svět každodennosti tvoří svrchovanou realitu, ve které jsme neustále (vyjma snové reality) přítomni, co pak žene lidi, aby od této reality utíkali? Přestože se fyzicky stále nacházíme v tomto světě, respondenti cíleně hledali prostředky, jak z toho světa unikat.

Všednížitý svět nám bezesporu zaplňuje většinu času ve čtyřadvacetihodinových cyklech, v nichž se pohybujeme. Většina účastníků pracující společnosti ráno vstává za běžnými povinnostmi a o víkendu, zadaří-li se, odpočívá. Jedna z otázek, jež jsem si položila na začátku svého výzkumu, jak přede mnou vyvstávaly kategorie a hodnoty vzešlé z jednotlivých výpovědí, byla, proč lidé závislí na alkoholu (či jiných drogách, myslím, že ani není tak důležité, o jakou drogu se přesně jedná) tak mocným způsobem utíkají z plně vnímané reality? Proč mají potřebu své vnímání reality záměrně rozostřovat požíváním alkoholických nápojů?

Realita vnímaná mými respondenty je nelehká, s problémy ve vztazích a v práci, a tyto problémy si žádají řešení.

6.2.1 Typický den člověka se závislostí na alkoholu

Respondenti byli v průběhu výzkumu požádáni, aby mi popsali svůj běžný den.

„No, tak můj běžný den momentálně vypadá tak, že vstanu, najím se, dám si cigaretu, sednu si k počítači, nebo si jdu tady nakoupit do obchodu, protože momentálně nemám práci, čekám na rekvalifikaci, tak toho moc nenadělám. Pak oběd, počítač, najím se, počítač, a spát.“ (Zdeněk)

Zdeněk, holdující závislosti na alkoholu a drogách přes dvacet let, mi popsal, že se nyní, v abstinenci, cítí utlumený a oploštěný od emocí. Vypozorovala jsem, že při popisování shánění práce nehoří zrovna nadšením, tudíž to nejspíš nebude jeho hlavní cíl. Jako smysl života uvedl po delším přemýšlení žít spokojeně. Při popisování života s probíhající závislostí mi vylíčil, že v podstatě ani nic jiného než pití a obstarávání si pití nedělal. Veškeré zájmy šly stranou a opuštění rodinou vše jen urychlilo.

„Ráno kafe a cigáro, něco posnídám a hned razím do města. Já se rád procházím, mám rád hrady a zámky, Brno, tak se tak rozhlížím... pomáhá mi to chození, uklidňuje mě.“

*Potom si jdu udělat oběd, pak jdu zase ven, a potom většinou ta televize nebo počítač...“
(Jiří)*

Procházky a klidné koníčky, přírodu, zmiňovali respondenti většinou mezi svými zájmy na prvních místech. Jako by jim závislost úplně zpřeházela preference, kdy z mladých chlapců, kteří se předhánějí, kdo vypije víc püllitrů piva za večer a „ztropí víc scén“, se postupem let stanou rozvážní muži, kteří již nestojí o žádné „zábavy“ ve smyslu „jdem se někam napít, a kdo víc vydrží“.

„Jednoznačně [bych si vybral] procházku. Já nevyhledávám adrenalinové sporty, nic takového, mně nedělá dobře, když se mi začne vyplavovat adrenalin, necítím se dobře. Nenakopává mě to, ale spíš rozhazuje. Baví mě sport, hudbě jsem se věnoval, baví mě počítače... ale ty záliby, jak už jsem říkal, když člověk začne pít, tak jdou pryč.“ (Stanislav)

Realita lidí se závislostí na alkoholu tvoří chození do práce a volný čas, podobně jako u dalších skupin obyvatelstva. Nyní ovšem, po akutní léčbě závislosti, se otevírají úplně nové rozměry této reality. Při doléčování a vytváření denního režimu se musí předejít situacím, kde se objevuje alkohol, dokud se zvyk a vůle dostatečně neupevní, aby byl člověk odolný vůči bažení.

S tímto souvisí také síť vztahů. Abuzéři si musí po zapojení se zpět do běžného života vyhledat nové vztahy, kde budou se svým „handicapem“ respektováni a přijímáni, kde se na ně nebude pohlížet jako na „lidi, co se neumějí bavit“ (Saša).

Tato věc se však jeví jako dosti obtížná. Respondenti jsou vlivem svých zkušeností opatrní a uzavření, protože mají obavu z výsměchu nebo z odmítnutí, pokud by se příliš otevřeli druhým lidem. Slovy Stanislava: „*Být moc otevřenej se dneska nevyplácí.*“

6.2.2 Instituce

Pokud se institucí dá nazvat příroda, pak je to místo, kam se ubírají kroky nejvíce z mých respondentů. Zřejmě je přitahuje klid a absence lidské přítomnosti. „Chození do města“ se v odpovědích vyskytovalo také dosti často. Muži si netroufají přímo někoho oslovit, ale dělá jim dobře být mezi lidmi, třeba i jako pozorovatel. Na bytech se nikdo příliš rád nezdržuje.

Je zajímavé, že v období aktivní závislosti na alkoholu v posledních letech se častěji vyskytovalo osamocené pití (u 4 z 6 respondentů). Na otázku, zdali respondenti navštěvovali hospodu, restaurace či bary, se mi dostávalo záporné odpovědi.

„Když jsem pil, tak jsem hodně chodil na lavičky do parku, pozoroval jsem lidi, s tou flaškou v ruce... to mě bavilo. Teďka když nepiju, tak chodím třeba do obchodů, tam jsou lidi... mě baví naslouchat. Sednu si třeba ve Vaňkovce a poslouchám lidi, o čem se baví... docela mě to zajímá.“ (Jiří)

Jiří, ačkoliv jeho hnacím motorem v životě je touha po znovuvytvoření rodiny, je zatím ve fázi, kdy se příliš bojí se seznamovat. Přirozená touha po lidském kontaktu nutí respondenty, kteří se léčí se závislostí, nezůstávat na bytech, ale chodit ven a navazovat alespoň povrchní příležitostné vztahy. Možnost vstoupit s druhými lidmi do vzájemného vztahu a navzájem se ovlivňovat má v období budování si „nového života“ vysokou prioritu.

„Instituce jsou všechno. Takže, já chodím do knihovny a... pokud je doba příznivá, přes rok... na ryby. Chodím taky pomáhat sestře do rekreačního střediska, pak práce... no, a to je všechno. Hlavně práce, to je pro mě samozřejmé. Práce je terapie na všechno. Někdy chodím i o víkendu. A to zas proto, že už su starý, a bojím se, abych o tu práci nepřišel.“ (Josef)

Pracoviště a práce obecně je pro 4 z 6 respondentů velmi důležitá a uvedli ji na prvním místě v preferencích. 2 respondenti jsou v rekvalifikaci a na práci čekají, zbývající 3 si práci aktivně hledají, 1 pracuje. Ondřej podotknul, že zůstává v práci i po pracovní době (plavčík a instruktor fitness), protože rád pracuje na své fyzice a využívá nepřítomnosti klientů plaveckého areálu a posilovny k vlastní relaxaci.

6.2.3 Dílčí závěr

Klienti centra o. s. Lotos, Brno jsou terapeuti cíleně vedeni k hledání a udržení si práce. Některým se to daří lépe, jiným obtížněji. Je to otázka celkového nastavení osobnosti, ale z klientů, kteří mi poskytli rozhovor, mělo 5 z 6 o práci velký zájem. Je to pro ně jedna z motivací, jak dát svůj život „opět do normálu“, jak znovu získat sebevědomí a zvýšit si pocit vlastní hodnoty.

Během svého typického dne se respondenti věnují běžným denním úkonům, pokud je součástí jejich režimu i práce, pak chodí do práce. Pokud práci zatím nemají, snaží se být většinu dne venku, kde navazují příležitostné kontakty s lidmi, nebo se procházejí.

Příroda je jednou z nejčastějších odpovědí na otázku o preferencích trávení volného času. Respondenti cíleně lnou ke klidu a osamocenému rozjímání, jež nachází v přírodě. Blízké kontakty s lidmi jsou pro ně v současné době spíše problémem, ale do budoucna si všichni představují novou rodinu a spokojený klidný život.

6.3 Subjektivní pocity a vztáženost k žitému světu

„Na světě jsem rád. Dřív mi to bylo jedno, jestli se ráno probudím nebo ne, ale teď ne, teď jsem rád, že můžu někam jít, něco vidět. Jinak bych chtěl... aby na sebe byli lidi hodnější. Lidský. Nesnáším nevěru, třeba.“ (Jiří)

6.3.1 Důvody k napití

„No, tak moje důvody se v průběhu let měnily, samozřejmě. Ze začátku to byla spíš haluz, tam o nějaký překonávání problémů ještě nešlo. V průběhu let si člověk vytvořil nějakou toleranci na ten alkohol, ze začátku bylo hrozně namáhavý z toho vylízt, vystřízlivět. Až potom, časem, v tom člověk začal nacházet něco jako uvolnění, relaxaci... a když jsem tak nějak procházel životem, začaly se objevovat různé nepříjemné situace... a pak to člověk začne používat jako takový odstranění tlaku. Takže tak.“ (Zdeněk)

„Proč jsem pil alkohol? Protože jsem uvažoval krátkodobě, bohužel. Tak to u nás ale je, u závislých. Chtěl jsem utéct od nějakých problémů. Sice krátkodobě, ale utekl jsem. Proto jsem pil alkohol. Dostal jsem se do stavu, kdy všechno bylo free, pohoda... bohužel jen na pár hodin.“ (Stanislav)

Vyjádření „Chtěl jsem utéct od nějakých problémů.“ se u Stanislava manifestuje jako touha měnit svět svou činností, i když neuvědoměle. Uvažování „pití = úleva“ vlastně vyjadřuje postoj „napiju se a ono se to mezitím vyřeší“. A ono to jistou chvíli funguje, protože napitím se problémy oddálí, což může být příjemné, ale nikdy se samy nevyřeší. Nepříjemné pocity spojené se zjištěním toho, co člověk podvědomě věděl, ale vidět nechtěl, se při přiznání si vlastní závislosti objevovaly ve všech šesti případech.

Jako úplně první důvody v začátcích pití respondenti uváděli jednoznačně slova jako „frapeřina“ (Ondřej), „z hecu“ (Stanislav), „abych dokázal, že toho nejvíc zvládnou“ (Jiří). S odstupem času hodnotí svoje počínání jako nesmyslné a povzbuzování kamarádů v mládí jako hloupé. Vlivem malých životních zkušeností nedokázali respondenti předem odhadnout, jak se jejich situace vlivem let vyvine, a zpětně toho litují. Dva respondenti prohlásili, že kdyby bývali nikdy nepili, jejich život by byl o mnoho lepší (Robert, Ondřej).

V pozdějších letech, kdy se kruh alkoholového abúzu uzavíral, se důvody k požití měnily z příjemných pocitů a zábavy spojených s pitím na prostředek k úniku před problémy a starostmi. A ještě později už napít se byla holá nutnost, aby se nedostaly bolestivé abstinenci příznaky.

6.3.2 Pozitivní pocity v abstinenci

Výrazným rysem u tří respondentů je schopnost radovat se z maličností, kterou dotázaní získali až poté, co ztratili materiální hodnoty a blízké vztahy. Po prožitých traumatech si uvědomili, jak jsou rádi, že se ráno probudí a jsou schopni vstát z postele a jasně uvažovat, bez následků kocoviny a špatného svědomí.

„V období abstinence začínám žít nový život. Já si vychutnávám každou minutku, vyplňuju si čas drobnostmi a vstávám o půl páté ráno, prostě úžasné. Já jsem nadšený. Postupem času toto možná bude vyprchávat, ale je to ve mně uložené s tím, že je mi tak dobře. Když se mě vždycky někdo zeptal, jestli se nebudu cítit bez alkoholu ošizený, tak já vždycky říkám, že jsem byl ošizený s alkoholem.“ (Stanislav)

Stanislav mluvil upřímně, nadšení bylo patrné z celkového projevu i z tónu hlasu, když popisoval své období abstinence. Léčil se poprvé po návratu z vojny, poté vydržel bez problémů abstinovat šestnáct let. Co ho vedlo k dalšímu napití po šestnácti letech, o tom si nebyl jistý.

Všichni respondenti jsou k vlastní osobě velmi kritičtí a jasně uznávají svoje problémy a slabost, než sebrali odvalu k léčbě. Pocity jako nízké sebevědomí (zmíněno čtyřikrát), nedostatečná pila (zmíněno dvakrát), nedostatek vůle (zmíněno dvakrát), slabost (zmíněno pětkrát), smutek nad jaksi promeškaným obdobím života (vypozorovala jsem ve všech případech z tónu hlasu a formulování odpovědí) jsou společnými pojítky v nitrech respondentů se závislostí. Naopak by zřejmě bylo zvláštní, kdyby se tyto pocity, objevující se často u prožitých neúspěchů, nedostavily. Dle mého názoru jsou jakýmsi reflektováním a zpětnou vazbou vlivu okolí.

6.3.3 Dílčí závěr

Důvody k požívání alkoholu se u respondentů s věkem měnily. V mládí to byl především vliv kamarádů a potřeba patřit do nějaké skupiny, jmenovitě do skupiny, kde konzumace alkoholu byla běžnou kratochvílí. Zatímco u některých kamarádů se pití alkoholu v

průběhu let udrželo v určitých mezích, u mých respondentů pití pro zábavu přerostlo svou schopností dočasně utlumit vnímání okolí v cílený únik před životními problémy a starostmi, později až v prostředek pro zabránění nepříjemných abstinčních příznaků. Čím více se nabalovalo starostí a problémů, tím silněji se alkoholová závislost upevňovala.

Nyní, když respondenti abstinují, hovoří o zcela novém pohledu na svět, kdy jsou rádi, že mohou svět a své okolí ovlivňovat vlastní činností, a nejsou taženi vlekem své potřeby konzumovat bez přestání alkoholické nápoje. Jsou si vědomi chyb, které udělali, a svých slabostí a snaží se na nich cíleně pracovat, aby dokázali zvládat bažení a nedostali se opět do bludného kruhu závislosti.

6.4 Subjektivní světy

6.4.1 Svět snů a fantazie

„Člověk upadá do spánku, den za dnem. Vzdává se každodenního přirozeného přístupu, aby klesl do fiktivních světů, do fantazií. Je schopen přesáhnout každodennost díky významu symbolů. Nakonec (...) může vědomě přetvářet každodenní přirozený přístup.“ (Schütz, Structures of the Life-World, str. 21)

Pokud naši pozornost absorbuje jeden z mnoha fantazijních světů, podle Schütze už nepotřebuji ovládat okolní svět. Nejsme omezení objekty okolí, které musím brát v potaz. Jsme osvobozeni od pragmatických motivů, s kterými se musíme potýkat každý den v reálně žitém světě. Svět je stále limitován mým vnímáním, vědomím a vzpomínkami. Ale pokud žiji ve fantazijních světech, nemohu „přetvářet“, nemám vliv svou činností na své okolí. Mohu pouze jednat ve své fantazii (Schütz in Structures of the Life-World).

Svět snů a fantazijní světy jsou u mých respondentů velmi přítomné. Projevovaly se především v povídání o touhách, motivech jednání. A také při popisování minulosti. V jistém smyslu se dá hovořit o fantazijním světě, pokud byl respondent v zajetí alkoholového tahu.

„V té první fázi jsem si připadal, že všechno zvládnou, naplánoval jsem si, že zítra udělám spoustu věcí... ale pak na nic z toho nedošlo, až to skončilo na pěti, šesti litrech vína, na kterých jsem byl, dostal jsem se do nemocnice, různý deliria...“ (Robert)

Robert žil ve fantazijním světě tvořeném velikášskými představami. Měl náročnou práci a byl zvyklý podávat vysoké výkony. V době, kdy jeho výkony postupně snižovaly vlivem alkoholové závislosti, žil ještě stále ve světě, kde je vše v pořádku a kde je pořád výkonným vedoucím pracovníkem. Přehlížel náznaky okolí, až jednoho dne stanul z ničeho nic před náhlým vyhazovem z práce.

„Jako byl to šok, no. Já jsem si furt myslel dobrý, zvládám to, mám to pod kontrolou, ale ono to tak asi nebylo. No a pak když jsem o tu práci přišel, tak to šlo rád na ráz. Manželka řešila rozvod a já jsem to furt nechápal. Až když i s dětma odešla, tak mi to došlo. Když jsem se pak po nějakým třídenním tahu... to už byl tak třetí... no, probral, tak mi bylo fakt mizerně a řekl jsem si, že to už tak nejde, že jsem asi fakt závislej.“ (Robert)

Svět snů byl v rozhovorech patrný především při popisování budoucích cílů. Jako smysl života respondenti nejčastěji uváděli „žít spokojeně“ (5 případů). Pod pojmem „spokojený život“ si jednoznačně představují život bez závislosti, s podporou rodinného kruhu a v zaměstnání, které jim vyhovuje. Pokud při popisování minulých zážitků bylo přítomno velikášství a potřeba dosahování velkých cílů, pak při nastavování cílů budoucích se objevovaly už zřetelně reálnější a skromnější cíle. Prožitá alkoholová závislost respondentům „upravila žebříček hodnot“ – postavila je nohama na zem díky uvědomění, že ne všechno, co si usmyslím, se podaří, a i mně se nevyhýbají problémy a pády.

6.4.2 Subjektivní náhled na svět

„Jo, tak kdybych mohl změnit celej svět, určitě bych ho změnil k lepšímu. Je to hlavně o lidech, že... Svoje okolí bych asi neměnil, já to chápu tak, že lidi jsou takoví, jací jsou... v každým se odráží to, kde žije, kdo je kolem něho, co na něho působí. Chtěl bych změnit spíš sám sebe.“ (Zdeněk)

„Svět je pro mě místem, kde se já snažím přizpůsobit. Cítím se třeba v tom městě tady dobře, chodím mezi lidi... svoje nároky jsem spíš ubral... No... podle mě je tady příliš chaosu.“ (Stanislav)

Okolní svět vnímají respondenti převážně jako místo, kde se většinou cítí dobře, kde by ale byla potřeba něco změnit. Jejich subjektivní náhled na svět je tedy spíše pozitivní, ale zřetelně je přítomna nedůvěra k lidem a nejistota ve vztazích. Nyní již svět respondenti nevnímají jako nepřátelský, nepřítelem je pro ně nyní hlavně alkohol. V názorech jsou opatrní, co se týče osobních záležitostí, nechtějí se ukvapovat a v navazování vztahů nejsou přespříliš přátelští a otevření. Snaží se ve světě přizpůsobit a brát život takový, jaký k nim přichází, se vším, co přináší. Chtějí ovlivnit to, co ovlivnit mohou, tedy převážně směr svých životů, a to, s čím nic nenadělají, brát takové, jaké to je.

Respondenti si vytvářejí kolem sebe ochranný prostor bezpečí, jakýsi odstup od lidí a okolního dění, což bylo patrné i při mém pohybu po chráněných bytech, kde na mě nezaujaty klienti centra o. s. Lotos, Brno hleděli ostražitě či s nezájmem. I v jejich pohledu a tělesné pozici v místnosti byl cítit odstup.

6.4.3 Dílčí závěr

Ve fantazii jsme každý naprostým pánem všeho, co prožíváme. Jsme úspěšní a obdivovaní, vše se odehrává tak, jak si přejeme. Tato složka lidského prožívání je přirozená a běžná, problémem se může stát tehdy, kdy zaměňujeme fantazii s realitou a kdy uplatňujeme v reálném světě přístupy, které se zde nedají použít. Například myšlenka „všechno se mi bude vždycky dařit“ a s ní související velikášství a nadhodnocený pocit vlastní důležitosti stojí v pozadí pádu profesně úspěšných lidí, které srazí ke dnu závislost na alkoholu. V takovém případě se u mých respondentů objevilo prozření, že ne každý úspěch trvá věčně a je podmíněn tím, co dělám pro jeho udržení.

Prožitím opakované recidivy ve všech šesti případech respondenti přehodnotili svůj životní žebříček hodnot a do popředí se dostaly skromnější cíle než v minulých obdobích. V současnosti se snaží přizpůsobit svému okolí a respektovat lidi, kteří se kolem nich nacházejí.

Po opuštění chráněného bydlení chtějí respondenti ve všech případech žít samostatně, mít stálou práci a pevný partnerský svazek. Jako důležité se pro ně jeví i znovuoobnovení kontaktu s dětmi z bývalých manželství.

ZÁVĚR

Smyslem bakalářské práce byl záměr vytvořit nový úhel pohledu na lidi potýkající se se závislostí na alkoholu. Teoretická část je věnována rozpracování pojmu „Životní svět“, jak ho vnímali a zkoumali Edmund Husserl a Alfred Schütz. Vysvětleny jsou kategorie, které jsou později nasyceny v části praktické.

Jako kategorie, s kterými jsem pracovala, mi ze studia odborné literatury vzešly tyto: 1. Síť vztahů a vzdálenosti ve vztazích, 2. Všední svět, ve kterém se alkoholici pohybují, 3. Jejich subjektivní pocity a 4. Subjektivní světy, které si respondenti vytvářejí.

Praktická část je tvořena především prezentováním výsledků výzkumu, tedy nalezením společných témat v rozhovorech mých respondentů a přiřazením jednotlivých témat ke kategoriím.

Mým hlavním cílem v části praktické bylo prozkoumat každodenní realitu lidí se závislostí na alkoholu a utvořit si co nejpřesnější představu o tom, co tvoří jejich běžnou žitou realitu. Další můj zájem byl směřován na vztahy a na otázku, zda žité vztahy nějak ovlivňují život alkoholika.

Výzkumem jsem zjistila, že každodenní realita alkoholiků se v mnohém podobá běžné realitě dalších skupin obyvatelstva. Respondenti si po kratším či delším období plné závislosti na alkoholu znovu zvykají na řád a režim, hledají si zaměstnání anebo se snaží dobře a svědomitě plnit povinnosti v zaměstnání stávajícím.³ Jakmile se tento režim dostatečně ustálí, odejdou z chráněných bytů a dále se budou snažit abstinovat už „na vlastní pěst“. V popisování dalších aktivit se objevovaly běžné zájmy a koníčky.

Manželství respondentů se v důsledku alkoholové závislosti nenávratně rozpadla, vztahy s manželkami a dětmi jsou povětšinou špatné až velmi špatné. Alkoholici si uvědomují souvislost závislosti s rozpadem manželství, ale ani v jednom případě domluvy manželky a blízkého okolí nepomohly. Klienti centra o. s. Lotos, Brno se začali bez výjimky léčit až po rozvodu manželství. Z toho tedy vyplývá, že teprve definitivní přerušování kontaktu s manželkou přimělo respondenty k uvědomění si vážnosti své nemoci. Do té doby měli

³ Propadnutí alkoholové závislosti mělo u všech respondentů mimo jiné za následek ztrátu zaměstnání.

pocit, že mají vše pod kontrolou. Dalším faktorem, který přispěl k uvědomění si patologie vlastní závislosti, byla ztráta zaměstnání.

Přátelské vztahy byly probíhající závislostí natolik narušeny, že došlo k jejich zániku. Žádný z respondentů nevykazoval touhu po jejich obnovení. Z výzkumu je patrné, že přátelské vztahy nejsou pro respondenty v současnosti prioritou.

Důvodem k pití alkoholu byl v dospělém věku únik před problémy a touha na nějakou dobu nepřemýšlet nad starostmi. Souvislost mezi genetickými dispozicemi a pitím se ve výzkumu neobjevila.

Počátek pití se u respondentů datuje do doby pozdní puberty a rané dospělosti, kdy důvody byla touha po zábavě, soutěžení mezi přáteli, přání snadno oslovovat druhé pohlaví. Tyto důvody jsou společné u všech respondentů. Z výzkumu vyplynulo, že pití alkoholu v průběhu let u respondentů zůstalo anebo narůstalo, ovšem důvody k pití se měnily.

Alkoholová závislost má mimo jiné za následek změny v preferencích respondentů. V minulosti toužili po výjimečnosti v prožívání a po zábavě, v současnosti se objevuje potřeba klidu, kterou alkoholicí nacházejí v přírodě a v procházkách. Silným motivem k udržení abstinence je potřeba stabilního partnerského svazku.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: FFUK, 2005. ISBN 80-223-0817-X.

BERGER, P. LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demografie a kultury. ISBN 80-85959-41-1.

HABERMAS, J. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Filosofia, 2000. ISBN 80-7007-134-6.

ŠVAŘÍČEK, R. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

HUSSERL, E. *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 2004-2006. ISBN 80-7298-085-8.

HUSSERL, E. *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0561-7.

KAUFMANN, J-C. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7419-033-9.

NOHEJL, M. *Lebenswelt a každodennost v sociologii Alfreda Schütze*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-86429-02-4.

SCHÜTZ, A. *The Structures of the Life-World*. London: Heinmann, 1974. ISBN 978-0810106222.

MIŠŠÍK, T. *Alkoholik v rodině*. Bratislava: Ústav zdravotní výchovy, 1986.

PROCHÁZKA, R. *Disociace, alexithymie a self u lidí závislých na alkoholu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-224-2925-0.

BERNET, K. *Úvod do myšlení Edmunda Husserla*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-122-6.

CSÉMY, L. SOVINOVÁ, H. *Kouření cigaret a pití alkoholu v České republice*. Praha: Státní zdravotní ústav, 2003. ISBN 80-7071-230-9.

BLECHA, I. *Proměny fenomenologie – úvod do Husserlovy filosofie*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-938-2.

PECHAR, J. *problémy fenomenologie – od Husserla k Derridovi*. Praha: Filosofia, 2007.

SEZNAM POUŽITÝCH ODKAZŮ NA WEBOVÉ STRÁNKY

http://lotos-brno.cz/?page_id=18 (20. 4. 2013)

<http://books.google.cz/books?id=LGXBxIOXsh8C&printsec=frontcover&dq=alfred>

[+schutz&hl=en&sa=X&ei=Tu57UefOGcGU7QbPrIDg CA&redir_esc=y](http://books.google.cz/books?id=LGXBxIOXsh8C&printsec=frontcover&dq=alfred+schutz&hl=en&sa=X&ei=Tu57UefOGcGU7QbPrIDgCA&redir_esc=y) (12. 1. 2013)

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1. Vztahový kruh

